

Анжеліка БАРАН,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інформаційної діяльності та соціальних наук

*Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя (м. Тернопіль)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Освіта є ключовим чинником розвитку як особистості, так і держави загалом. З одного боку, вона належить до найважливіших конституційних прав громадянина, забезпечуючи набуття знань, навичок, культури та формування свідомості, з іншого – освіта відіграє вирішальну роль у розвитку країни, сприяючи стабільності суспільства, ефективному функціонуванню державних інституцій та зміцненню демократичних засад. Відповідно до Конституції України, людина є найвищою цінністю в суспільстві, а доступ до освіти є необхідним фактором для її розвитку та самореалізації. Освіта вважається фундаментом соціального та економічного прогресу держави.

На тлі запровадження воєнного стану в Україні особливого значення набуває питання захисту права на освіту. В умовах збройної агресії українська система освіти зазнала серйозних втрат. У зв'язку з указами Президента України про введення та продовження воєнного стану [1], право на освіту, передбачене статтею 53 Конституції, може бути обмежене. Отже, дослідження особливостей реалізації цього права в умовах воєнного стану є актуальним і необхідним для розробки заходів з його захисту.

Міжнародне та національне законодавство відносять право на освіту до базових прав людини, підкреслюючи його значення як невід'ємної складової безперервного навчання протягом усього життя. Освіта є ключовим елементом у процесі формування особистості та її соціалізації, коли індивід засвоює та відтворює соціально-культурний досвід через діяльність, спілкування і взаємовідносини. Право на освіту є визнаною правовою можливістю, яка забезпечує отримання знань та формування навичок для гармонійного розвитку особистості і суспільства, а також відображає поєднання приватних та публічних інтересів, що гарантують

розвиток і захист права на освіту як для індивіда, так і для всього суспільства [3].

Стаття 53 Конституції України гарантує кожному право на освіту, а держава забезпечує доступність та безоплатність освіти на різних рівнях, включно з дошкільною, середньою, професійно-технічною та вищою освітою [4]. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. регламентує права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу, включно з рівним доступом до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками [5]. Міжнародні документи, такі як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, також закріплюють право на освіту як основне.

Враховуючи сучасні реалії, у березні 2022 року до зазначеного раніше Закону було внесено доповнення у вигляді статті 57-1. Ця стаття передбачає додаткові державні гарантії для здобувачів освіти в умовах воєнного стану. Зокрема, гарантії стосуються осіб, які внаслідок воєнного стану в Україні були змушені змінити місце проживання або перебування, а також залишити місце навчання на період дії цього режиму. Основні положення статті 57-1 включають:

1. Організацію освітнього процесу у безпечних формах: забезпечення проведення навчання у дистанційній формі або іншій формі, яка є найбільш безпечною для учасників освітнього процесу.
2. Виплати стипендій та іншу фінансову підтримку: здійснення виплат стипендій та інших грошових виплат, передбачених законодавством.
3. Забезпечення місця проживання та харчування: надання місць для проживання, таких як пансіони або гуртожитки, а також забезпечення харчуванням у разі потреби.

Упровадження цих гарантій здійснюється такими структурами:

- органи виконавчої влади, включаючи військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їхніх представників та посадових осіб, відповідальних за сферу освіти;
- освітні заклади та наукові установи;
- громадські об'єднання та благодійні організації [5].

Наприклад, рішення щодо роботи закладів дошкільної освіти приймаються відповідно до конкретної ситуації місцевими органами влади та військовими адміністраціями. У випадку загальної середньої освіти,

місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, відповідальні за ці заклади, повинні забезпечити зарахування здобувачів, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання. Це стосується як осіб, які залишаються в Україні, так і тих, хто змушений виїхати за її межі, включаючи внутрішньо переміщених осіб, що переїхали до тимчасових місць проживання на територіях підконтрольних Україні. Здобувачі повинні мати можливість продовжувати навчання за будь-якою формою, яка забезпечує їхню безпеку та ефективність освітнього процесу.

Для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти також були створені умови для отримання освітніх послуг, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Важливою подією стало врегулювання питання видачі документів про професійну (професійно-технічну) освіту державного зразка випускникам закладів освіти, розташованих у районах воєнних дій, тимчасово окупованих, оточених або заблокованих територіях.

Закон України «Про вищу освіту» [6] надає право освітнім закладам самостійно визначати форми здобуття освіти та організацію освітнього процесу, включаючи встановлення графіків навчання. Це дозволяє адаптувати освітній процес до умов воєнного стану.

Особливості реалізації права на вищу освіту включають право внутрішньо переміщених осіб з особливо небезпечних територій, які потрапили до Переліку територіальних громад, на пільгову участь у конкурсному відборі для здобуття вищої освіти за кошти державного бюджету. Під час проведення вступної кампанії було оновлено порядок прийому, що дозволяє дистанційний вступ для осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях України. Міністерство освіти і науки України також видало Наказ щодо організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану, який регулює діяльність освітніх органів управління місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Отже, навіть за умов воєнного стану в Україні, незважаючи на обмеження конституційного права на освіту, держава активно працює над забезпеченням виконання положень статті 53 Конституції України. Впроваджуються різноманітні ініціативи, спрямовані на організацію освітнього процесу згідно з державними стандартами та освітніми програмами. Проте основними проблемами в період дії правового режиму

воєнного стану залишаються недостатнє забезпечення учасників освітнього процесу цифровими пристроями та обмежена роль Міністерства освіти і науки України у визначенні та конкретизації форм навчання в різних регіонах країни.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 10.10.2024).
2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 469/2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3891-20#Text> (дата звернення: 10.10.2024).
3. Щебетун І. Реалізація конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 389–393.
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.10.2024).
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.10.2024).